

Predgovor

Kriminologija kot samostojna veda si je le počasi utirala pot med družbenimi vedami. Od prvih začetkov, ko sta avtorja prve »moralne statistike« Guerry in Quetelet v prvi polovici 19. stoletja začela zbirati empirične podatke o kriminaliteti, do oblikovanja vede, ki se ukvarja s kriminaliteto kot individualnim in družbenim pojavom ter z oblikami družbenega odzivanja nanjo, je minilo precej časa.

V Sloveniji smo se s kriminološkimi spoznanji prvič bolj celovito srečali s predavanji Aleksandra V. Maklecova, profesorja za kazensko pravo in kriminologijo na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani, sredi tridesetih letih 20. stoletja. Odtlej je bila kriminologija ves čas del univerzitetnega pravnega študija; leta 1954 pa se je raziskovalno delo na področju kriminologije začelo tudi v Inštitutu za kriminologijo pri isti pravni fakulteti. Pozneje se je tema pedagoškima in raziskovalnima enotama pridružila še Fakulteta za varnostne vede Univerze v Mariboru.

Kriminologija je torej že precej časa prisotna v slovenskem akademskem in raziskovalnem okolju – in prav tako na področju vseh dejavnosti delovanja proti kriminaliteti – in se je v tem času uveljavila kot teoretična in kot aplikativna veda. Zato ni presenetljiva želja raziskovalcev s tega področja, da svoje videnje vede, s katero se ukvarjajo, predstavijo slovenski javnosti ne le s članki in razpravami v zbornikih in monografijah, ki se poglobljeno ukvarjajo s posamičnimi vprašanji kriminalitete ali družbenega odzivanja nanjo, temveč tudi s prikazom kriminologije kot znanstvene vede v celoti.

Predstaviti določeno vedo kot sistem je zahtevna naloga, saj so področja, ki jih je treba obravnavati, zelo raznolika in številna. Zato smo se avtorji odločili, da sistem kriminologije predstavimo kot skupno delo, v katero je vsak izmed nas prispeval tisti del, ki mu je najbližji in s katerim se je ukvarjal. Pri tem smo poskušali delovati po vnaprej določenih skupnih parametrih, ki pa so hkrati omogočali, da je vsak avtor lahko izrazil svoj pogled na problem. Zaradi večjega števila avtorjev poglavja knjige odsevajo različnost tako po slogu kot – včasih

– po stališčih. Urednici meniva, da lahko ta raznolikost prispeva k bogatejšemu pogledu na posamezne probleme kriminalitete in k večji odprtosti prispevkov.

Avtorji smo vsi raziskovalno povezani z Inštitutom za kriminologijo Pravne fakultete Univerze v Ljubljani oziroma z njeno katedro za kazensko pravo. V delu se zato kažejo stališča in pogledi, ki smo jih izpričali bodisi pri pedagoškem ali pri raziskovalnem delu. K pisanju smo pritegnili tudi nekatere mlajše sodelavce, ki so pri pisanju tekstov sodelovali s starejšimi kolegi.

Knjiga kolikor je mogoče celovito obravnava posamezna področja kriminološke znanosti. V prvem delu obravnava teoretične poglede na kriminaliteto in njene vzroke ter opredeljuje dve področji, ki imata dokaj samostojen položaj v okviru kriminologije – viktimologijo in penologijo. V drugem delu se posveča temeljnemu problemom kriminalitete in družbenega odzivanja nanjo. V njem avtorji obravnavajo kriminaliteto kot poseben pojav in njene pojavne oblike. Precejšnja pozornost je posvečena oblikam nadzora kriminalitete s pomočjo institucij formalnega družbenega nadzorstva, prav tako pa tudi preprečevanju kriminalitete kot specializirani dejavnosti in kriminalitetni politiki.

Tretji del je namenjen predvsem predstavitvi prispevkov, ki so jih posamezni avtorji že predstavili domači ali tuji strokovni javnosti in so imeli večji odmev (plenarna predavanja na mednarodnih kongresih ali rezultati mednarodnih raziskav). V tem delu sva urednici skušali zbrati dela, ki imajo izrazit avtorski pečat in kažejo avtorjeva stališča v zvezi z obravnavano temo, ta pa ima vselej širši pomen.

Urednici upava, da bo knjiga koristno služila tako strokovnjakom, ki se s kriminološkimi problemi ukvarjajo pri svojem delu, kakor tudi raziskovalcem s tega področja in študentom, zlasti pri podiplomskem študiju.

Avtorji se želimo zahvaliti Inštitutu za kriminologijo pri Pravni fakulteti, kjer so imeli zmeraj razumevanje za naše delo in kjer smo vedno dobili bibliotekarsko in informacijsko podporo. Posebej se zahvaljujemo prof. dr. Matjažu Jagru, direktorju Inštituta, za njegovo podporo in razumevanje ter bibliotekarki Barbari Bizilj in upokojeni bibliotekarki Ivanki Sket, ki sta nam vsem vedno stali ob strani.

Zahvaljujemo se tudi družbi IUS SOFTWARE, GV Založbi, ki je bila knjigo pripravljena izdati.

V Ljubljani, maja 2015

akad. dr. Alenka Šelih in prof. dr. Katja Filipčič

Kazalo

Prvi del

KRIMINOLOGIJA KOT ZNANSTVENA DISCIPLINA

I. UVODNI OPIS PROBLEMSKIH SKLOPOV <i>Zoran Kanduč</i>	25
1. Kriminologija in kriminologi	25
2. Kriminaliteta	27
3. Kriminološka vprašanja	30
4. Zločini	36
5. Razvoj kriminologije	40
6. Sklep	44
Literatura	47
II. KRIMINOLOŠKE TEORIJE	49
1. Klasična kriminologija <i>Katja Filipčič</i>	49
1.1. Uvod	49
1.2. Cesare Beccaria (1738–1794)	50
1.3. Franc Ksaver Jelenc (1749–1805)	53
1.4. Jeremy Bentham (1748–1832)	54
1.5. Neoklasična kriminologija	55
2. Biološke teorije <i>Katja Filipčič</i>	58
2.1. Uvod	58
2.2. Zgodnje biološke teorije	58
2.3. Teorije o vplivu dednosti	60
2.3.1. Teorija o rojenem hudodelcu	60
2.3.2. Raziskave kromosomov	62

2.3.3.	Študije dvojčkov	62
2.3.4.	Študije posvojenih otrok	63
2.4.	Nevrokriminologija (preučevanje možganov)	64
3.	Psihološke teorije <i>Katja Šugman Stubbs</i>	67
3.1.	Uvod	67
3.2.	Psihoanaliza	67
3.3.	Osebnostne lastnosti in osebnostna struktura kot vzrok kriminalnega vedenja	69
3.4.	Eysenckova teorija	69
3.5.	Psihopatija, sociopatija in disocialna osebnostna motnja	71
3.6.	Teorija moralnega razvoja	72
3.7.	Teorija učenja	76
3.8.	Napovedovanje kriminalnega vedenja	77
3.9.	Sklep	80
4.	Sociološke teorije <i>Katja Filipič</i>	80
4.1.	Ekološka (chicaška) šola	80
4.1.1.	Chicago – laboratorij za sociološke raziskave	80
4.1.2.	Teorija koncentričnih krogov	81
4.1.3.	Teorija socialne dezorganizacije	82
4.1.4.	Teorija različnih druženj	83
4.1.5.	Teorija kulturnega konflikta	84
4.2.	Teorije pritiska	85
4.2.1.	Uvod	85
4.2.2.	Emile Durkheim: Teorija anomalije	86
4.2.3.	Robert K. Merton: Teorija strukturnega pritiska	87
4.2.4.	Teorije subkultur	90
4.3.	Nadzorstvene teorije	93
4.3.1.	Skupna izhodišča	93
4.3.2.	Albert Reiss: teorija o osebnem in družbenem nadzoru	94
4.3.3.	Ivan Nye: družina kot najpomembnejši nadzorovalec ..	94
4.3.4.	Walter Reckless: teorija brzdanja	95

4.3.5.	Travis Hirschi: teorija o družbeni vezi.....	95
4.3.6.	Michael Gottfredson in Travis Hirschi: splošna teorija o kriminaliteti	97
5.	»Konfliktni modeli« razlage kriminalnega vedenja	98
5.1.	Interakcionistični pogled na deviantnost <i>Katja Filipčič</i>	98
5.1.1.	Teorija etiketiranja	98
5.1.2.	Sklep	102
5.2.	Kritična kriminologija <i>Miha Hafner</i>	102
5.2.1.	Radikalna kriminologija	103
5.2.2.	Levi realizem.....	104
5.2.3.	Abolicionizem	105
5.2.4.	Mirotvorna kriminologija	106
5.2.5.	Postmoderna kriminologija.....	107
5.2.6.	Kulturna kriminologija	107
5.2.7.	Kriminologija obsojencev	108
6.	Sodobne usmeritve v kriminologiji	108
6.1.	Situacijske kriminološke perspektive <i>Katja Filipčič</i>	108
6.1.1.	Uvod	108
6.1.2.	Teorija racionalne izbire	109
6.1.3.	Teorija rutinskih dejavnosti	111
6.2.	Feminizem in kriminologija <i>Aleš Završnik, Pia Levičnik</i>	114
6.2.1.	Uvod	114
6.2.2.	Razvoj feministične misli o kriminaliteti.....	114
6.2.3.	Feministični pogledi na kriminaliteto.....	116
6.2.4.	Novejši feministični pogledi.....	118
6.2.5.	Feministično razumevanje kazenskega prava.....	119
	Literatura.....	120
III. VIKTIMOLOGIJA.....		126
1.	Razvoj viktimologije, njene usmeritve in slepe pege <i>Nina Peršak</i>	126
1.1.	Opredelitve osnovnih pojmov	126
1.1.1.	Viktimologija.....	126
1.1.2.	Žrtev	126
1.1.3.	Viktimizacija	127

1.1.4.	Viktimiziranost	127
1.1.5.	Viktimalizacija in deviktimalizacija.....	127
1.2.	Nastanek viktimologije	128
1.2.1.	Začetki v svetu	128
1.2.2.	Slovenski začetki.....	129
1.3.	Razvoj viktimologije	131
1.3.1.	Od penalne viktimologije k splošni viktimologiji	131
1.3.2.	Od teoretične do aplikativne viktimologije.....	132
1.3.3.	Od mikro do makro ravni	133
1.3.4.	Sklep	133
1.4.	Viktimološki pristop in usmeritve	134
1.4.1.	Pozitivistična perspektiva	134
1.4.2.	Radikalna perspektiva	136
1.4.3.	Feministična perspektiva	138
1.4.4.	Kritična perspektiva	140
1.5.	Nevidne viktimizacije in prezrte žrtve.....	140
1.5.1.	Uvod: razlogi za prezrtost.....	140
1.5.2.	Primeri prezrtih žrtev	141
1.6.	Zločini brez žrtev.....	144
1.6.1.	Opredelitev in vrste	144
1.6.2.	Podlage za kriminalizacijo zločinov brez žrtve.....	145
1.6.3.	Zločini brez žrtve in postopki restorativne pravičnosti	146
2.	Izbrana teoretična in empirična viktimološka spoznanja <i>Mitja Mursič</i>	146
2.1.	Viktimizacijske študije	146
2.1.1.	Ugotovitve viktimizacijskih študij	148
2.2.	Strah pred kriminaliteto	150
2.3.	Posledice kriminalitetne viktimiziranosti.....	153
2.4.	Vloga žrtev v kazenskoopravnem sistemu	155
2.4.1.	Zgodovinski oris	155
2.4.2.	Premik žrtev v središče pozornosti (in pravičnosti) ...	157
2.5.	Opolnomočenje žrtev	159
2.6.	Uporaba (kulta) žrtve	162
2.7.	Izzivi sodobne viktimologije	164

3.	Restorativna pravičnost <i>Aleš Završnik</i>	165
3.1.	Uvod.....	165
3.2.	Pojem restorativne pravičnosti.....	167
3.3.	Izvori restorativne pravičnosti.....	168
3.4.	Značilnosti restorativne pravičnosti.....	169
3.5.	Razmerje restorativne pravičnosti do drugih modelov kaznovanja.....	171
3.6.	Sklep.....	174
	Literatura.....	174
IV.	PENOLOGIJA	183
1.	Penologija – zadnje poglavje kazenskega prava <i>Dragan Petrovec</i>	183
1.1.	Opredelitve penologije.....	183
1.2.	Namen kaznovanja – zibelka penologije.....	184
1.3.	Tretmanske ideje v Ameriki in Evropi.....	187
1.4.	Nova penologija.....	189
1.5.	Ocena današnjih razmer v ZDA.....	190
1.6.	Pravila o izvrševanju zaporne kazni.....	193
1.7.	Razvoj slovenske penološke ideje in prakse.....	195
1.7.1.	Logaški eksperiment.....	195
1.7.2.	Eksperiment v zaporu na Igu.....	196
1.8.	Značilnosti socioterapevtske usmeritve.....	198
1.9.	Meje socioterapevtskega modela.....	199
1.10.	Prispevek slovenske penologije v mednarodni prostor.....	200
1.11.	Alternativne sankcije.....	202
1.12.	Nekateri problemi slovenske kriminalitetne in penološke politike.....	204
1.12.1.	Uklonilni zapor.....	204
1.12.2.	Prenapolnjenost zaporov.....	207
2.	Družbeno odzivanje na deviantna ravnanja – zgodovinski razvoj <i>Mojca M. Plesničar</i>	210
2.1.	Uvod.....	210
2.2.	Smeri razvoja kaznovanja.....	210
2.2.1.	Od religioznega k posvetnemu.....	210

2.2.2.	Od zasebnega k javnemu	211
2.2.3.	Od krutega k milejšemu	211
2.2.4.	Od kolektivnega k individualnemu	211
2.3.	Kaznovanje skozi čas	212
2.3.1.	Kaznovanje v preddržavnih skupnostih	212
2.3.2.	Kaznovanje v obdobju države	213
2.4.	Sklep	220
3.	Odprava smrtne kazni <i>Aljoša Kravanja</i>	221
3.1.	Uvod	221
3.2.	Argumenti za abolicijo	221
3.3.	Pomembni zagovorniki abolicionizma	224
3.4.	Zgodovina abolicionizma	228
	Literatura	230

Drugi del

KRIMINALITETA IN NJENO OBVLADOVANJE

I.	KRIMINALITETA: POJEM, OBSEG, MERJENJE	237
1.	Kriminaliteta: temeljne značilnosti <i>Alenka Šelih</i>	237
1.1.	Pojem kriminalitete	237
1.1.1.	Pravna opredelitev kriminalitete	237
1.1.2.	Kriminološka opredelitev kriminalitete	238
1.1.3.	Značilnosti kriminalitete	239
1.1.4.	Kriminaliteta kot družbeni konstrukt	239
1.1.5.	Vrste kriminalitete	240
1.1.6.	Odzivanje na kriminaliteto	241
1.2.	Kriminaliteta v zgodovinski perspektivi	242
1.2.1.	Spremembe kriminalitete v času	242
1.2.2.	Spremembe kriminalitete glede na prostor	244
1.3.	Kriminaliteta in kazensko pravo	245
1.4.	Kriminaliteta in drugo odklonsko vedenje	246
1.5.	Merjenje kriminalitete	248
1.5.1.	Temeljno o merjenju	248
1.5.2.	Obseg kriminalitete	251

2. Merjenje in ocenjevanje kriminalitete v Sloveniji <i>Bogomil Brvar</i>	257
2.1. Uvod	257
2.1.1. Uradna statistika kriminalitete.....	257
2.1.2. Ocenjevanje kakovosti slovenske uradne statistike kriminalitete.....	257
2.1.3. Viri podatkov za vzorčno statistiko kriminalitete v Sloveniji.....	258
2.1.4. Dolgotrajna harmonizacija evropske statistike kriminalitete.....	259
2.2. Statistična podoba kriminalne aktivnosti v Sloveniji v obdobju 1964–2013	259
2.2.1. Gibanje kriminalitete v petdesetletnem obdobju po policijski statistiki	260
2.3. Kriminaliteta v Sloveniji v zadnjem desetletju, primerjava z drugimi državami Evropske unije	264
2.3.1. Vsa kazniva dejanja in oškodovane osebe	264
2.3.2. Oškodovane, obtožene in obsojene osebe v Sloveniji v obdobju 2003–2012	269
2.3.3. Priprte osebe	272
2.4. Sklepna misel	274
Literatura	275
II. POJAVNE OBLIKE KRIMINALITETE.....	279
1. Nasilna kriminaliteta.....	279
1.1. Opredelitev nasilja in nasilne kriminalitete <i>Katja Filipčič</i>	279
1.2. Umori <i>Katja Filipčič</i>	280
1.2.1. Opredelitev in obseg	280
1.2.2. Umori z več žrtvami	281
1.2.3. Umori v Sloveniji.....	284
1.2.4. Kaznovanje morilcev	286
1.3. Intimnopartnersko nasilje nad ženskami <i>Katja Filipčič</i>	286
1.3.1. Nasilje v družini	286
1.3.2. Značilnosti	287
1.3.3. Obseg	288

1.3.4.	Odzivanje držav	289
1.3.5.	Značilnosti intimnopartnerskega nasilja in njegovega obravnavanja v Sloveniji	292
1.4.	Spolno nasilje in posilstvo <i>Katja Šugman Stubbs, Miha Hafner</i>	294
1.4.1.	Uvod	294
1.4.2.	Opredelitev spolnega nasilja	294
1.4.3.	Temno polje	296
1.4.4.	Posilstvo	296
2.	(Klasična) premoženjska kriminaliteta <i>Ciril Keršmanc</i>	301
2.1.	Premoženjska kriminaliteta v ožjem, širšem, splošnem in specialnem pomenu	301
2.2.	Fenomenološki pregled klasične premoženjske kriminalitete: od nasilnih oblik premoženjske kriminalitete prek tatvin do goljufij in naprej	305
2.2.1.	Ropi	307
2.2.2.	Poškodovanje (tuje) stvari, vandalizem, požig	310
2.2.3.	Tatvine in druge kraje	313
2.2.4.	Goljufija kot klasična premoženjska goljufiva preslepitev	318
2.3.	Etiologija klasične premoženjske kriminalitete	320
3.	Beloovratniška in gospodarska kriminaliteta <i>Ciril Keršmanc, Matjaž Jager</i>	321
3.1.	Kriminaliteta belega ovratnika	321
3.2.	Gospodarska kriminaliteta	324
3.3.	Kvantitativna »Matrjoška analiza« pregona kaznivih dejanj zoper gospodarstvo v Sloveniji	331
3.4.	Razlagalne teorije in kriminalitetna politika	336
4.	Organizirana kriminaliteta <i>Matjaž Jager, Jurij Novak</i>	339
4.1.	Definicija po Konvenciji OZN proti mednarodnemu organiziranemu kriminalu	339
4.2.	Razlikovanje in razmejitev od drugih oblik skupinske kriminalitete	343
4.3.	Razvojni tipi organizirane kriminalitete	346
4.5.	Dejavnosti organiziranih kriminalnih skupin	348

4.6.	Odzivi na organizirano kriminaliteto.....	351
4.7.	Organizirana kriminaliteta v Republiki Sloveniji	353
5.	Prometna kazniva dejanja – prometne nesreče <i>Dragan Petrovec</i>	353
5.1.	Uvod.....	353
5.2.	Obseg in gibanje prometnih nesreč	355
5.2.1.	Primerjava števila vseh prometnih nesreč v vseh državah Evropske unije in v Sloveniji	355
5.2.2.	Primerjava števila mrtvih oseb v prometnih nesrečah v vseh državah Evropske unije in posebej v Sloveniji..	356
5.3.	Nekatere težave pri interpretaciji statističnih podatkov.....	357
5.3.1.	Osnovna statistika smrtno ponesrečenih motoristov v obdobju 2001–2009	358
5.3.2.	Osnovna statistika smrtno ponesrečenih kolesarjev v obdobju 2001–2009	359
5.3.3.	Osnovna statistika smrtno ponesrečenih pešcev v obdobju 2001–2009	360
5.4.	Odzivi kazenskega (kaznovalnega) prava in kriminalitetne politike na zahteve po varnosti v cestnem prometu	362
5.5.	(Pre)vzgoja povzročiteljev prometnih nesreč.....	366
5.5.1.	Usposabljanje za vožnjo.....	366
5.5.2.	Zaporna kazen in njena vsebina	369
6.	Kibernetska kriminaliteta <i>Aleš Završnik</i>	373
6.1.	Pojem kibernetske kriminalitete	373
6.2.	Fenomenologija kibernetske kriminalitete.....	374
6.2.1.	Kibernetska kriminaliteta, povezana z integriteto informacijskega sistema in podatkov	375
6.2.2.	Kibernetska kriminaliteta, povezana z vsebino.....	376
6.2.3.	Kibernetska kriminaliteta, povezana z računalniki	380
6.3.	Pojavnost kibernetske kriminalitete	381
6.4.	Odzivanje na kibernetsko kriminaliteto.....	382
6.4.1.	Jurisdikcija za kibernetska kazniva dejanja	382
6.4.2.	Elektronski dokazi in digitalna forenzika	383
6.4.3.	Pridobivanje digitalnih forenzičnih podatkov.....	384
6.4.4.	Dokazovanje z elektronskimi dokazi pred sodiščem ...	386

6.4.5. Mednarodno sodelovanje v boju zoper kibernetško kriminaliteto.....	386
6.5. Kriminalitetna politika in kibernetška kriminaliteta.....	387
6.6. Slovenska kriminologija o kibernetški kriminaliteti.....	388
6.7. Sklep.....	389
Literatura in pravni viri.....	403
III. MLADOLETNIŠKO PRESTOPNIŠTVO <i>Katja Filipčič</i>	405
1. Opredelitev mladoletniškega prestopništva.....	405
1.2. Dejavniki mladoletniškega prestopništva.....	407
2. Mladoletniška kriminaliteta.....	409
2.1. Nastanek posebnega sodstva za mladoletnike.....	409
2.2. Odgovornost mladoletnikov za kazniva dejanja.....	411
2.3. Pomen starostnih meja.....	413
2.4. Sankcije za mladoletne storilce kaznivih dejanj.....	416
2.4.1. Vzgojni ukrepi.....	416
2.4.2. Kazen zapora za mladoletnike.....	416
2.4.3. Trendi v razvoju sistema sankcij.....	417
2.5. Odvrčanje od formalnega postopka obravnavanja.....	418
2.6. Obseg mladoletniške kriminalitete.....	419
2.7. Obravnavanje mladoletnikov v Sloveniji.....	420
3. Vrstniško nasilje.....	423
3.1. Opredelitev pojava.....	423
3.2. Značilnosti nasilnežev, žrtev in opazovalcev.....	426
3.3. Posledice vrstniškega nasilja.....	427
3.4. Odzivanje na vrstniško nasilje.....	428
Literatura.....	429
IV. SOCIALNI IN DEMOGRAFSKI DEJAVNIKI KRIMINALITETE <i>Alenka Selih</i>	433
1. Alkohol in kriminaliteta.....	433
1.1. Uporaba in zloraba alkohola.....	433
1.2. Uporaba alkohola in kriminaliteta.....	435

2.	Droge in kriminaliteta	436
2.1.	Splošno, prepovedane in neprepovedane (dovoljene) droge	436
2.2.	Uporaba prepovedanih drog.....	437
2.3.	Kriminaliteta, povezana s prepovedanimi drogami	439
3.	Spol in kriminaliteta	441
4.	Življenjska obdobja in kriminaliteta	444
5.	Revščina, socialna izključenost in kriminaliteta.....	447
5.1.	Ekonomski položaj storilca in kriminaliteta.....	447
5.2.	Raziskave o razmerju med revščino in kriminaliteto	448
5.3.	Socialna neenakost in kriminaliteta	448
	Literatura.....	449
V.	NADZOROVANJE V SODOBNI DRUŽBI <i>Aleš Završnik</i>	452
1.	Uvod.....	452
2.	Razumevanje družbenega nadzora	453
2.1.	Marksistična teorija nadzorovanja.....	453
2.2.	Disciplinska teorija nadzorovanja	454
2.3.	Postdisciplinske teorije nadzorovanja.....	455
2.3.1.	Shizofreni nadzor v nadzorstveni družbi.....	456
2.3.2.	Sinoptični nadzor v gledalski družbi	457
2.3.3.	Aktuarski nadzor agregatov	458
2.3.4.	Korenikasti nadzor.....	459
2.3.5.	Površinski nadzor v družbi simulakra.....	460
3.	Pojem tehnično okrepljenega nadzora.....	461
4.	Nadzorstvene domene.....	463
4.1.	Videonadzor javnega prostora	463
4.2.	Nadzor interneta in telekomunikacijskih omrežij	465
4.3.	Nadzor cestnega prometa.....	469
4.4.	Nadzor potrošnikov.....	471
4.5.	Nadzor državnih in drugih meja	472
4.6.	Nadzor potnikov v letalskem prometu	473
5.	Učinki nadzora in preventijska pravičnost.....	475

6. Upor nadzoru	477
7. Sklep: o svetli prihodnosti tehnološko okrepljenega nadzora.....	479
Literatura in pravni viri	486
VI. POLICIJSKA DEJAVNOST <i>Primož Gorkič</i>	488
1. Opredelitev: policijska dejavnost in policija	488
2. Razvoj	489
3. Naloge policije	491
3.1. Splošno.....	491
3.2. Naloge slovenske policije	493
3.3. Pristopi k opravljanju policijskega dela	494
3.3.1. Policijsko delo v skupnosti	494
3.3.2. Pristop ničelne tolerance.....	496
3.3.3. Problemsko vodeno policijsko delo.....	496
3.3.4. Obveščevalno vodena policijska dejavnost.....	497
4. Policijska pooblastila	498
4.1. Splošno.....	498
4.2. Splošna in posebna pooblastila	499
4.3. Uporaba sile	500
5. Policijska kultura in odklonskost	501
5.1. Policijska kultura in »delovna osebnost« policista	501
5.2. Policijska odklonska ravnanja.....	502
5.3. Preprečevanje policijske odklonskosti.....	503
5.4. Nadzor nad delom policije.....	504
5.4.1. Državlanski nadzor.....	504
5.4.2. Zakonodajni nadzor.....	505
5.4.3. Upravni nadzor.....	505
5.4.4. Sodišča in državna tožilstva	506
5.5. Policijska diskrecija	506
5.6. Problemi nadzora nad delom policije.....	507
6. Vloga policije v kazenskem pravosodju.....	507
6.1. Policija in državni tožilec	507

6.2. Informacijska asimetrija	509
6.3. Odločanje o pregonu.....	509
7. Organizacija policije v Republiki Sloveniji.....	510
7.1. Organizacija policije	510
7.2. Vpetost policije v sistem državne uprave: razmerje do ministrstva za notranje zadeve.....	511
7.3. Specializacija	512
8. Zasebna policijska dejavnost	513
Literatura.....	514

VIL KAZENSKI PRAVOSODNI SISTEM

1. Temeljna ustavna jamstva in kazenski pravosodni sistem <i>Miha Hafner, Katja Šugman Stubbs</i>	517
1.1. Splošno.....	517
1.2. Ustavna jamstva v kazenskem pravu	519
1.2.1. Načelo zakonitosti	519
1.2.2. Pravica do sodnega varstva	519
1.2.3. Domneva nedolžnosti	520
1.2.4. Varstvo človekove osebnosti in dostojanstva	521
1.2.5. Pravica do obrambe	521
1.2.6. Enako varstvo pravic	521
1.2.7. Varstvo osebne svobode.....	521
1.2.8. Druga jamstva	522
2. Sistem kazenskega pravosodja s kratkim prikazom poteka kazenskega postopka <i>Miha Hafner, Katja Šugman Stubbs</i>	522
2.1. Organi pravosodnega sistema, njihove vloge in razmerja med njimi	522
2.1.1. Policija.....	522
2.1.2. Državno tožilstvo	523
2.1.3. Sodstvo	525
2.2. Delovanje pravosodja kot sistema – očrt poteka kazenskega postopka.....	526
2.2.1. Uvod	526
2.2.2. Redni kazenski postopek.....	528

2.2.3.	Pravna sredstva	534
2.2.4.	Skrajšani postopek	535
2.2.5.	Druge oblike končanja kazenskih postopkov	536
2.3.	Prisilni ukrepi procesne narave za domnevne storilce kaznivih dejanj	537
3.	Temeljni aktualni problemi kazenskega pravosodnega sistema <i>Miha Hafner, Katja Šugman Stubbs</i>	539
4.	Prisilni ukrepi materialne narave in njihovo izvrševanje <i>Matjaž Ambrož</i>	540
4.1.	Sistem kazenskih sankcij, dualizem kazni in varnostnih ukrepov	540
4.2.	Izvrševanje kazenskih sankcij	545
4.2.1.	Dva modela izvrševanja kazenskih sankcij (upravni in sodni model)	545
4.2.2.	Izvrševanje kazni zapora in sodna praksa ESČP	547
4.2.3.	Modeli in dileme pogojnega odpusta in drugih oblik predčasnega odpusta	549
4.2.4.	Slovenski zaporški sistem in pogled v prihodnost	553
	Literatura	555
VIII. KRIMINALITETNA POLITIKA <i>Alenka Šelih</i>		557
1.	Pojem	557
2.	Vrste kriminalitetne politike	558
3.	Kriminalitetna politika kot racionalna dejavnost	559
4.	Kriminalitetna politika kot praktična dejavnost	559
	Literatura	561
IX. PREPREČEVANJE KRIMINALITETE <i>Alenka Šelih</i>		562
1.	Pojem, pomen, vrste in razvoj preprečevanja kriminalitete	562
2.	Socialna (družbena) prevencija	567
3.	Situacijska prevencija	568
4.	Zagotavljanje varnosti v lokalni skupnosti	571
5.	Uveljavljajoči se novi pogledi	574
	Literatura	575

Tretji del**AKTUALNA KRIMINOLOŠKA VPRAŠANJA
ZA PRIHODNOST**

I. PRAVO, NEVROZNANOST IN PSIHOANALIZA <i>Renata Salecl</i>	579
1. Kdo je kriminallec	581
2. Psihoanaliza in kriminal	585
3. Oče in sin	588
4. Užitek v transgresiji	591
5. Sklep	592
Literatura	594
II. MEDIJI IN KRIMINALITETA <i>Dragan Petrovec</i>	596
1. Uvod	596
2. Nekateri raziskave o vplivu nasilja v medijih	597
3. Nasilje v slovenskih medijih	601
3.1. Primeri (različnega) poročanja v slovenskem tisku zlasti o kaznivih dejanjih zoper spolno integriteto	603
3.2. Nekaj odzivov slovenskih bralcev na nasilna kazniva dejanja, predstavljena v tisku	604
3.3. Televizija in nasilje	606
3.3.1. Metodologija	606
3.3.2. Primerjava deležev nasilja v osrednjih poročilih POP TV in TV Slovenija 1	607
4. Internet	609
5. Mediji kot avtoriteta	610
6. Medijski varuh	612
Literatura	614
III. ČLOVEKOVE PRAVICE – IZZIVI DANAŠNJEGA ČASA <i>Alenka Šelih</i>	615
1. Človekove pravice kot temelj sodobne družbene in pravne ureditve .	615

2. Kriminalitetna politika in kazensko pravo kot primer področja, na katerem se pomen človekovih pravic zmanjšuje	617
Literatura	622
Pravni viri	623
IV. POSKUS RAZLAGE KRIMINALITETE V TRANZICIJSKIH DRŽAVAH V SREDNJI IN VZHODNI EVROPI <i>Alenka Šelih</i>	624
1. Uvod	624
2. Poskus razlage kriminalitete v tranziciji	626
Literatura	630
V. NEOLIBERALNA GLOBALIZACIJA, RAZREDNI NADZOR, KRIMINALNO VPRAŠANJE IN POLITIČNI ODGOVORI <i>Zoran Kanduč</i>	632
1. Uvodna opazka: primer gospoda J. («male skrivnosti velikega mojstra kuhanja»)	632
2. Politično nadzorovanje, ekonomsko sankcioniranje in (ne)varnost	640
3. Globalizacija in nasilje	654
4. Sklepna pripomba (za politiko proti kriminalni politiki)	664
Literatura	672
Summary	675
Stvarno kazalo	679
O avtorjih	687

I. UVODNI OPIS PROBLEMSKIH SKLOPOV¹

Zoran Kanduč

1. Kriminologija in kriminologi

Kaj je kriminologija? Zelo na kratko in s kančkom ironije: to je diskurz, v katerem je sporno vse, vključno s tem, kaj je – ali naj bi bila – kriminologija. Ta ocena je na prvi pogled pretirana, a je vseeno iskrena in niti ne povsem nepričakovana, še zlasti v turobnem, depresivnem, zmedenem, kriznem, silovito pospešenem postmodernem času, ki je postavil pod vprašaje malone vse ontološke in epistemološke premise tradicionalnih družboslovnih zgodb. Kriminologija je čedalje bolj razdrobljena, kar pa ni le njena značilnost (ali pomanjkljivost). Meje med znanstvenimi disciplinami postajajo vse bolj nejasne in zabrisane, stroga in ozka raziskovalna specializacija pa precej vprašljiva. Nekaterim takšno stanje zbuja skrb, saj vodi v erozijo trdnih oprijemališč (svojevrstnih Arhimedovih točk), na katera se je mogoče varno prikovati in z njih zreti – po možnosti brez motečih subjektivnih primesi – na objektivno stvarnost (tam zunaj), jo opisovati, meriti, tolmačiti in pojasnjevati. Po drugi strani pa ni malo družboslovcev, ki v fragmentaciji ne vidijo nič problematičnega. V njihovih očeh je ta proces celo osvobajajoč: pluralizem idej ni znamenje krize znanja (ali spoznavanja), marveč je prej izraz zatona dominantnih teorij (ali »paradigem«), ki so v moderni preteklosti razmeroma uspešno vsiljevale monolitno urejenost (in preglednost) posameznih raziskovalnih področij.

Najbolj samoumeven odgovor na vprašanje, kaj je kriminologija, bi se bržkone glasil takole: gre za vedo (logični diskurz) o kriminalu. A tudi ta trivialna opredelitev nas ne odreši vseh zadreg (in to ne le zaradi abolicionistične perspektive, ki se že vnaprej odpoveduje osrednjim pojmom iz orožarne kazenskega prava). Zdaj je namreč treba pojasniti, kaj je pravzaprav bistvo njenega predmeta. A to ni edini problem. Sporno je tudi, ali je kriminologija posebna, od drugih ved ločena

¹ Besedilo je skrajšano poglavje z istim naslovom, objavljeno v Kanduč, Z. (2007). *Kriminologija: (stran)poti vede o (stran)poteh*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti, str. 9–35.

disciplina ali pa je »zgolj« polje raziskovanja (*field of study*). Že bežen pogled na knjige in članke, ki imajo v naslovu besedo kriminologija (ali njene izpeljanke), pokaže, da so se kriminologi ukvarjali s svojimi predmeti z zelo različnih zornih kotov: sociologi običajno s sociološkega, psihologi s psihološkega, biologi s biološkega, antropologi s antropološkega, politologi s politološkega, ekonomisti s ekonomskega, pravniki s pravniskega (seveda obstajajo izjeme, ki le potrjujejo pravilo: osnovna izobrazba kriminologa usmerja njegovo raziskovanje). A to še ni vse. Ni, recimo, ene same sociologije (to pa velja tudi za druge discipline, iz katerih so si kriminologi izposojali metodološka in konceptualna orodja). Zato ni čudno, da se znotraj sociološke kriminologije drenjajo funkcionalistične, marksistične, interakcionistične etnometodološke in druge perspektive. Nekateri raziskovalci so bolj nagnjeni k pozitivizmu, drugim pa je bližje fenomenološki pristop. Poleg tega je mogoče najti še kopico razlik med pozitivisti in fenomenologi, na splošno nič manj kakor med funkcionalisti, marksisti, etnometodologi in interakcionisti. A zmeda ne razsaja le v sociološki kriminološki »šoli«, saj je podobno stanje mogoče opaziti tudi v (socialno)psiholoških kriminoloških usmeritvah.

Nihče ne vstopi v kriminologijo kot *tabula rasa*. Tudi kriminologi so otroci zgodovinskega časa in družbenega prostora, v katerega so bili odvrženi (tako kot druga človeška bitja). Še preden se začnejo sistematično ukvarjati s kriminologijo, si ustvarijo specifične predstave o tem, kaj je zločin, kdo so kriminalci, kaj naj bi z njimi počeli, zakaj ljudje ravnajo kriminalno in tako naprej. Vse to posrkajo v procesih socializacije, ob gledanju televizije in filmov v kinodvoranah, prebiranju časopisov, revij in knjig, poslušanju popularne glasbe, iz pogovorov z odraslimi in vrstniki, ne nazadnje pa tudi iz lastnih izkušenj, na primer v vlogi kršilca kazenskopravne norme, žrtve ali očitca kaznivega dejanja. A tovrstne ideje niso edina intelektualna in emocionalna prtljaga, ki jo kriminolog pritovori v svojo službo. Spremljajo ga tudi eksplicitne in še pogosteje implicitne predstave o tem, kakšna je družba, v kateri živi (in kakšna bi bila družba, v kateri bi rad živel), kakšno bitje je človek (po svoji naravi), kakšna je moralna in politična »legitimnost« države (katere član je) in njenega veljavnega prava (vključno s kazenskim). Te zamisli in predstave niso dokončne, neomajne, nezlomljive in povsem določujoče. Vselej jih je mogoče postaviti pod vprašaj, čeravno ne vseh naenkrat. Kriminolog je torej družbeno bitje, na katerega tako ali drugače (in v večji ali manjši meri) vplivajo osrednji ekonomski, politični in kulturni procesi. Dogajanje v družbi pa navsezadnje vpliva tudi na to, kaj dojema kot problematično, nevarno, škodljivo, protipravno, nemoralno, nezakonito in – le zakaj ne?

– vredno teoretičnega in empiričnega preučevanja. Kaj bi si na primer mislili o kriminologu, ki bi med drugo svetovno vojno – torej v obdobju koncentracijskih taborišč, načrtnega iztrebljanja »manjvrednih« človeških bitij, množičnih pobojev, bombardiranj, pobijan, pohabljanj, mučenj, uničevanj in drugih grozodejstev nemškega osvajalnega vojaškega stroja – razmišljal o tem, zakaj nekateri ljudje kdaj kaj ukradejo ali pa storijo kakšno drugo konvencionalno kaznivo dejanje? Najbrž nič dobrega. Le zmajevali bi z glavo in se čudili njegovi bizarni omejenosti in slabovidnosti. A takšna drža sploh ni redkost. Ko je bilo vojne vihre konec (in ko se je prenačljeno in naivno mislilo, da je bil fašizem enkrat za vselej poražen), so kriminologi nanjo večinoma urno pozabili in se spet začeli ukvarjati z običajnimi kriminalci in njihovimi hudodelstvi. Kot da bi bila vojna nekaj posebnega: z njo naj si belijo lase zgodovinarji in drugi specialisti, ne pa kriminologi, zanje je pač rezervirana »kriminaliteta«. Po najhujšem klanju v človeški zgodovini se je na tem nesrečnem planetu zvrstila še kopica vojaških spopadov. Protagonisti tovrstnih množičnih prelivanj krvi niso »kriminalci«, ki pritegujejo pozornost kriminologov, marveč povsem normalni ljudje na najvišjih položajih v družbenih, ekonomskih, političnih, vojaških, upravnih in celo znanstvenih hierarhijah, namreč izobraženi, inteligentni, socializirani, ugledni, omikani, premožni, predvsem pa zelo močni, silni in vplivni posamezniki. No, in v tej luči je še toliko manj čudno, da kriminološki *mainstream* modro molči še o neki drugi vojni, namreč o razrednem – ideološko normaliziranem ali celo naturaliziranem – nasilju kapitala nad delom, na primer o pojavih, kot so rutinsko in sistematično izkoriščanje, zatiranje, izsiljevanje, zastraševanje, poniževanje in ugonabljanje prodajalcev delovne sile.

2. Kriminaliteta

Predpostavimo torej, da je predmet kriminologije kriminaliteta. Kaj naj to pomeni? O kriminalu se neredko govori in piše, kot da bi imeli opraviti s homogenim pojavom. Tako je na primer mogoče slišati, da se je kriminal nekje povečal ali zmanjšal. Da ga je v sedanosti več (ali manj) kakor v preteklosti. Da ga je v neki družbi več (ali manj) kakor v drugi. Še več, pogosto steče beseda o »temnem polju« kriminalitete, ki je policija ni registrirala (in zatorej ni bila deležna kazenskopravne institucionalne obravnave) in o kateri lahko le ugibamo ali pa jo skušamo oceniti z empiričnimi raziskavami (npr. s spraševanjem ljudi, ali so bili v določenem obdobju storilci ali žrtve kaznivega dejanja). Včasih pa se celo domneva, da je kriminaliteta pojav, ki ima vselej in povsod en sam vzrok